

DOKUMENTUM

ENGELS ÉS VÖRÖSMARTY – EGY ALBUMBAN

I.

Most 132 éve Braunschweigben érdekes könyv jelent meg: a Heinrich Meyer szerkesztette *Gutenbergs-Album*. Ebben a könyvben a világ számos országából beküldött ünnepi megemlékezések találhatók a könyvnyomtatás feltalálójáról, sok nép nyelvén és sok nyelv írásjeleivel kinyomtatva. Ennek a nemzetközi antológiának számunkra magyarok számára van egy ismert jelentősége: az album számára írta Vörösmarty Mihály *A Guttenberg-albuma* című versét. De egyben van az antológiának egy kevésbé ismert másik érdekessége is: Manuel José Quintana spanyol költő 1800-ban írott Gutenberg-ódája, eredetiben és német fordításban, amely talán még érdekesebb, mint az eredeti, mert a fiatal Friedrich Engels műve.

2.

Manuel José de Quintana (1772–1857) az újabb spanyol költészet egyik legkiválóbb egyénisége. Az 1808–1814-i spanyol polgárháborúban ódáival nagy hatást gyakorolt a szabadságért küzdő spanyol népre és mint a napóleoni elnyomás ellen küzdő Junta Central titkára, élénk politikai tevékenységet fejtett ki. A reakció győzelme, a restauráció után börtön várt a költőre, aki hat évet töltött a Pamplona-i citadella kazamatáiban. Egyébként is sok üldöztetésben volt része liberális nézetei miatt, míg az abszolutizmus veresége után kiszabadulva közoktatásügyi miniszter lett, II. Izabella nevelője és végül – egy változatos és gazdag életpálya végén, 83 éves korában – koszorús költő.

Nem feladatunk itt a jeles férfiú életművének taglalása, csupán az érdekel bennünket ezúttal, hogy Quintana 1800-ban hosszú és szárnyaló hangvétellű ódát írt *A la invención de la imprenta* címen, Gutenberg és a gondolat szabadság dicsőítésére. Az akkor fiatal, huszonnyolc éves költő e művét 1839-ben a Brémában tanuló tizenkilenc éves Friedrich Engels (aki már akkor több más élő és holt nyelv mellett

igen jól tudott spanyolul is) lefordította és fordítását közzétette az 1840. évi Gutenberg-Albumban.¹

3.

A Quintana-óda Engels-féle fordítása mindenképpen kiválóan fontos dokumentum. A fiatal diákember életének erről a szakaszáról a következőket olvashatjuk: „Engels Brémába utazik (1838 július közepe), hogy egy nagy exportcégnél sajátítsa el a kereskedelmi ismereteket. Szabad idejében irodalommal foglalkozik, különösen az »Ifjú Németország« írói érdeklík. Megírja a *Wuppertali leveleket*, melyek a *Telegraph für Deutschland*-ban jelennek meg; az irodalmi kritikai folyóiratok Engels több kritikáját és cikkét közlik. — Engels behatóan foglalkozik Hegel filozófiájával és a vallást kritizáló könyveket olvas, többek között az ifjú hegelianus David Strauss *Das Leben Jesu*-ját. — Ebben az időszakban alakulnak ki Engels forradalmi demokrata nézetei.”²

Ekkor és ily körülmények között olvasta a fiatal Engels a haladó-liberális spanyol költő prózáját és verseit, és készítette el irodalmilag is figyelemre méltó német fordítását, feltehetően egycenesen a tervezett *Gutenberg-Album* számára. E műben a könyvnyomtatás áldásairól és Gutenberg találmányáról szóló költemények és idézetek között foglal helyet Magyarországról egy rövid prózai méltatás Mailáth János tollából és Vörösmarty Mihály ódája *A Guttenberg-albumba*, amelyet a költő 1839-ben írt a szóban forgó könyv számára. Ezt is (ezúttal igen gyöngé) német fordítás kíséri, amelyet *Vörösmarty Összes Műveinek* Tóth Dezső és Horváth Károly gondozta akadémiai kiadásának adatai szerint (Budapest 1960. 2. kötet 701–706.) valószínűleg Mailáth János (1786–1855) készítette. Az, hogy Engels a maga pompás fordítását 1839-ben készítette, az idézett hely ama megállapításaira alapítható, hogy a készülő *Gutenberg-Album* híre Magyarországon a *Hasznos Mulatságok* február 16-i tudósítása nyomán vált ismeretessé (1839. I. 11. szám, 40.) s feltehető (sőt Meyer utószavából kitűnik), hogy a szerkesztő felhívásáról a német lapokban is közöltek híradást „vor Jahresfrist”, tehát ez időpontnál nem későbbben. Az *Összes Művek* idézett jegyzete kimutatja, hogy Vörösmarty a maga ódáját már 1839-ben megírta (holott azt a Gyulai-féle Vörösmarty-kiadás 1840-re teszi). Ez onnan tudható, hogy Bártfay László naplójának tanúsága

¹ *Gutenbergs-Album 1840*. Herausgegeben von Heinrich Meyer. Braunschweig, 1840. — A Quintana-óda eredetije (a bal oldalon) és mellette Engels német nyelvű fordítása (a jobb oldalon) a könyv 208–25. oldalain található. (Az Országos Széchényi Könyvtár példányának jelzete: 55.195.)

² *Karl Marx és Friedrich Engels Művei*. I. kötet, 1839–1844. Budapest 1957. 622. „Engels életének és tevékenységének adatai (1820–1844 augusztus).”

szerint a költő ódáját 1839. szeptember 5-én felolvasta jelenlétében. Mindebből következtethetünk arra, hogy Engels fordítása is valószínűleg 1839-ben, 19 éves korában készült.

4.

A spanyol irodalmat a *Gutenberg-Album*ban tehát Quintana terjedelmes Gutenberg-ódája képviseli, eredetiben, és Engels stílushű német fordításában. Jellemző a fiatal Engels tudására, képességeire, műveltségére, kapcsolatainak elevenségére, világnézete korai irányára, hogy résztvett ennek az albumnak az előkészületeiben, és az egész kötet egyik legjobb fordítását készítette el, érzékletes szenvedélyességgel, amely jól tükrözi a „grupo salmantino”-stílus áradó dagályosságát. Érdekessége ennek a fordításnak az is, hogy a fiatal Engelsnek ez az első nyomatásban megjelent ismert munkája, amelyet a szabadság ifjú bajnoka saját nevében tett közzé³, és nem a cenzúra elleni harcában jogos önvédelem céljából használt szokott írói álnevén (–Friedrich Oswald; Engels következő, saját nevével is jegyzett megjelent írása 1843-ból való, amikor már Manchesterben élt). A spanyol költőnek a racionalizmus jegyében fogant ódája éles támadás az önkényuralom ellen, a szabad gondolat és a szabadság dicsőítése, de mindez Gutenberg korszakalkotó találmányának magasztalása keretében jut érvényre. A *Gutenberg-Album* és főként Quintana személye, hírneve és társadalmi helyzete (ne feledjük el: ekkor – hatvannyolc éves korában – Quintana már miniszter, a királynő nevelője, országosan ünnepelt költőfejedelem) kitűnő „húzás” volt Engels és a könyvvet kiadó Heinrich Meyer részéről, egyben bizonyos védelmet nyújtott és lehetővé tette, hogy Engels – először ifjúkori tevékenysége során – saját nevét írja a Quintana-fordítás alá.⁴

³ Lásd: AUGUSTE CORNU: *Karl Marx et Friedrich Engels*. Tome premier, 1818–1844. 226. Presses Universitaires de France, Paris, 1955.

⁴ A polémia minden szándéka nélkül emlitem meg, hogy *Vörösmarty Összes Művei* akadémiai kiadásában az ódájához fűzött gazdag jegyzetek között egy homályos adat is található. A 704. oldalon az áll, hogy a *Gutenberg-Album*ban „a spanyol vers költője a spanyol irodalom neves alakja DON MANUEL JOSÉ DE QUINTANA, aki akkor haladó polgári eszméi miatt száműzetésben élt”. Mikor? Az életrajzi adatok arról vallanak, hogy QUINTANA 1814 és 1820 között szenvedett fogságot, liberális nézetei és magatartása miatt, a restauráció után („durante la guerra de la Independencia se opuso a los franceses y más tarde fue perseguido por sus ideas liberales” írja GARCIA LOPEZ, alább idézett művében), tehát a polgárháborút (1808–1814) követően volt üldözött. Ezért – úgy tűnik – sem az ódája megírásakor (1800), sem a *Gutenbergs-Album* megjelenésekor (1840) nem illet rá, hogy „akkor” száműzetésben élt. – Az akadémiai Vörösmarty-kiadás jegyzete – egyébként példás filológiai akribiával – nem tekinti bizonyítottnak, hogy a Quintana-ódát fordító brémai FRIEDRICH ENGELS azonos lenne a marxizmus nagy klasszikusával; azt mondja, hogy „minden valószínűség szerint azonos” vele. Ez érdekes kérdés. Úgy CORNU, mint KOCH tényként kezeli a személyazonosságot. A fordítás szövege meg-

Életének ebből a szakából Engelsnek összesen három költői munkája ismeretes: ezek egyike Quintana Gutenberg-ódájának fordítása. Engels ifjúkori költői tevékenysége szélesebb körben nem igen ismert, bár pl. amikor Gutenberg halálának ötszázadik évfordulója alkalmával hat szocialista ország nemzetközi pályázatot írt ki új, a modern tipográfiai technika számára alkalmas korszerű latin és cirill betűk tervezésére, az egyik második díjat Albert Kapr professzornak, a patinás és hírneves lipcsei tipográfiai főiskola tanárának ítélték oda,⁵ s a szép és érdekes új betűket a drezdai Typoart – Engels születésének 150. évfordulója tiszteletére – a Quintana-óda néhány versszakának az Engels-féle német fordításban való újra-kinyomatásával mutatta be.⁶

Tudtunkkal magyarul eddig nem jelent meg Quintana ódájának magyar költői átültetése. Érdemes lenne az egész ódát lefordítani és magyarul is közzétenni, Quintana emlékeztetere és Engels tiszteletére. Vörösmarty ódáját nem éri fel ez a vers – de egyszer, 132 évvel ezelőtt, együtt jelent meg a két óda a *Gutenbergs-Album 1840* lapjain, részben Friedrich Engels jóvoltából.

Kézenfekvő a gondolat, hogy – együtt jelenvén meg – Engels olvashatta Vörösmartyt és Vörösmarty olvashatta Engels fordítását. Mikor a *Gutenberg-Album* megjelent, 1840-ben, Vörösmartynak még senunit sem jelenthetett a Friedrich Engels név és az ifjú Engels aligha tudhatta, hogy mekkora óriás írta a kötetben megjelent magyar ódát. De létezik-e, fennmaradt-e valami nyoma annak, hogy

található MARX és ENGELS műveinek autoritativ német kiadásában is (*Marx–Engels Werke*, Ergänzungsband. Zweiter Teil. Dietz Verlag, Berlin, 1967., 110–15, és jegyzet: 532.). Ez a pótkötet azonban csak hét évvel a Vörösmarty-kiadás szóban forgó második kötete után jelent meg, az Engels-életműbe való eme besorolás tényét tehát a kiadás jegyzeteinek megírásakor a szerkesztők még sehogysém vehették volna figyelembe.

⁵ Ennek a főiskolának egykor GOETHE is növendéke volt, aki az intézetről – még az épületről magáról is – igen eleven leírást adott a *Dichtung und Waterleit*-ban. – A nemzetközi tipográfiai pályázat egy második díját a magyar ZIGANY EDIT nyerte el, TÓTFALUSI KIS MIKLÓS antikvbetűjének (az ún. Janson-antikvának) egy korszerű változatával. Ez a betű – sajnos – még nem került forgalomba.

⁶ A nyomtatott címe: MANUEL JOSÉ DE QUINTANA, *Die Erfindung der Buchdruckerkunst*. Übersetzt von FRIEDRICH ENGELS. Typoart, Dresden, 1971. – QUINTANA életéről és tevékenységéről lásd a Révai Nagy Lexikon 15. kötetének 735. oldalát, Budapest, 1922; *Die Weltliteratur*, hg. von Frauwallner-Giebisch-Heinrich, Band 3., p. 1425. Wien, 1954; JOSÉ GARCÍA LOPEZ: *Historia de la literatura española*. 10. ed., p. 413–15. Barcelona, 1966. – A Quintana-óda Engels-féle fordításának körülményeiről HERBERT KOCH tanulmánya adhat további adatokat: *Die Ode auf die Erfindung der Buchdruckerkunst von José Manuel (sic!) Quintana und Friedrich Engels*. Wissenschaftliche Zeitschrift der Friedrich Schiller Universität, Jena (Thüringen), 1952/53. Gesellschafts- und Sprachwissenschaftliche Reihe, Nr. 4., 4., p. 19–23.

Engels később találkozásán Vörösmarty nevével, visszaemlékezett a németül olvasott ódára? És Vörösmarty — aki az Album megjelenése után még másfél évtizedet élt meg — találkozott-e valaha újra Friedrich Engels nevével, s maradt-e fenn erről adat? Igen érdekes lenne tudnunk.

BEŐTHY OTTÓ

A FELTÁMADT MARGITA

Király István méltán rehabilitálta a *Kortárs* 1972/1. számában megjelent tanulmányában Ady mindeddig kevés figyelemre méltatott Margita-poémáját, sokrétű elemzéssel tárva fel a költemény belső értékeit. Nemcsak a mű korrajzi jelentőségére világított rá, hanem azokra az új vonásokra is, melyekkel a Margita Ady költészetét gazdagította; ráirányította figyelmünket egy műfajilag is újszerű, modern gondolati-lírai poéma megjelenésére, mely hagyományt teremtett a magyar irodalomban is. Sokrétű vizsgálódásával sikeresen elterelte az érdeklődést a költemény kulcsjellegéről, ami a kortársakat talán mindenekfölött izgatta.

Am ő is nagy figyelmet szentel annak a keletkezéstörténeti ténynek, hogy a költő írás közben eredeti szándékától eltértette a kortársak beavatkozása. Ennek a beavatkozásnak két formáját is említi: az egyik az ismert személyes sértődés, a kulcsfigurák felismerhetősége miatti tiltakozás, a másik pedig a kortársak fanyalgó kritikái. Király István nagyrészt ez utóbbinak tulajdonítja, hogy vontatottá vált, befejezetlen maradt a költemény. Lehet, hogy igaza van; az azonban mindenképp elgondolkoztató, hogy egészen másként vágott vissza Ady az értetlen kritikákra, mikor azok 1910 utáni líráját vették célba: a *Hunn, új legenda* kirobbanó öntudatával, a *Ki látott engem?* és *A halottak élén* lírai remekeivel.

A másik, a közvetlenebb beavatkozásnak eddig csak a tényét tudtuk többféle forrásból is: Molnár Ferenc és Vészi József tiltakozott Ignotusnál,¹ Ignotus pedig azzal adta vissza Adynak a harmadik folytatást, hogy Molnárt és Tiszát „gyilkosan” bántja benne.² Most Fenyő Miksa gyűjteményével hazakerült a *Margita élni akar* csaknem teljes kézírata, közte a harmadik rész eredeti szövege, melyet Ignotus

¹ VÉSZI MARGIT naplójából idézi LENGYEL GÉZA: *Ady a műhelyben* — Szépirodalmi Könyvkiadó 1957. 285–86.

² L. ADY levelét ADÁHOZ (BISZTRICZKY JÓZSEFNÉ) közli HEGEDŰS N.: *Ady és Ada* c. cikkében. ITK 1064/1. sz. 87.

később átiratott. E szöveg közlése végre lehetővé teszi annak megítélését is, hogy milyen mérvű volt a külső beavatkozás, s mennyire térítette el Adyt eredeti szándékától. Előrebocsátom, hogy a beavatkozás mértékének tisztázása egyáltalán nem befolyásolja Király István végső értékelését. Az ismeretlen Ady-szöveg alábbi közlése a hozzáfűzött megjegyzésekkel együtt nem korrigálni, csak kiegészíteni kívánja Király tanulmányát. De arra talán alkalmas lesz, hogy véget vessen egy többször is hangoztatott elképzelésnek, mely szerint a kortársi beavatkozás nélkül valami egészen más költemény született volna Ady tollán.³

Az eredeti kéziratból, melyet a Petőfi Irodalmi Múzeum kéziratára A 202/2 jelzet alatt őriz, hiányzik az Adának, Ady ekkori szerelmének szóló első strófa, melyet Ady lihetőleg azért írt utólag a kifogásolt harmadik rész elé, hogy Ada nevének belkeverésével elterelje a figyelmet Margita élő modelljéről. Ez a strófa a *Nyugat*-ban még mottószerűen, oldalt apró betűkkel van szedve, ami szintén azt valószínűsíti, hogy utólagos hozzátoldás. (Szinte érthetetlen, hogy Hegedüs Nándor, aki az ItK 1964/I. számában közölt cikkében olyan lelkiismeretesen vette számba az Ada-verseket, ezt a strófát nem is említi.) A következőkben az eredeti, a végleges fogalmazástól eltérő három strófát közlöm (az eltéréseket kurzívval); az apróbb, egy-két szavas változtatások számbavétele a kritikai kiadás feladata lesz. Az átirandó strófák egyébként az eredeti kéziraton oldalt hullámvonallal vagy vastag ceruzavonással vannak megjelölve, feltehetően Ignotus figyelmeztetéseképpen. (A Margita minden folytatásán Ignotus és nem Osvát nyomdai jelzése olvasható!) Íme a szöveg:

*Az ura pedig, Margita ura?
Nem is emlékszem, tán ravasz tudós volt,
Piklernek nem, de úgy emlékezem,
Hogy Beöthy Zsoltnak s a Concháknak bókolt.
S úgy szedett a szívére ez a nő
Fürtös és ellenes szenzációkat,
Mintha nem tudta volna, hogy nagy, küldött
Útján kísérik óvó, cifra kürtök.*

Talán szerethette is az urát,
Ördög tudja, mik ma már a szerelmek :
Tisza István — csupán példa-okért
Minden rendes csókot titokban elvet.

³ L. többek közt LENGYEL G. és HEGEDÜS N. idézett műveit.

*Lehet tán egyszer Tisza-igaz is,
Bár ezt a geszti parasztot utálom.
Bármi furcsát is Margitára sütve,
Ő volt a vágyó szerelmeknek üdve
(. . .)*

*Margita élt, szült, sírt, írt és akart,
Bámulatos-szép a zsidó nők fője,
Házasságában ment visszafele
S szerelmeiben ment, ment, ment előre,
Holott soha senkit sem szeretett,
De sorsa volt: szerelmeket mutatni
S hogy ajkam egyszer fehér karját érte:
Esküszöm, hogy minden csatánk megérte.*

Egyáltalán nem bizonyos, hogy ez a három szakasz jelenti az összes változtatást. Lehet, hogy Ady eltúlozza, amikor azt írja Adának a szóban forgó harmadik részről, hogy át kellett írnia az egészet, de az is lehet, hogy valóban többet változtatott rajta, mint ami a ránk-maradt kéziratból kiderül. Találtunk a Fenyő-gyűjteményben egy Ignotusnak szóló levelet is, mely a kérdéses harmadik rész kísérő levele lehetett, s így kezdődik: „Édes, jó Ignotus mesterem, mint láthatod, le se tudtam másolni tisztán az egészet. Fele úgy maradt. Nem akartam lekésni.” Elképzelhető tehát, hogy a tisztán lemásolt rész creditjét Ady megsemmisítette, és a most előkerült fogalmazvány már maga is módosított szöveg. Viszont az is lehetséges — sőt ez látszik legvalószínűbbnek —, hogy a változtatásokat korrektúrában végezte el Ady. Aunyi bizonyos, hogy amit Ignotus Ady szerint legjobban nehezményezett, ti. hogy Tiszát és Molnár Ferencet gyilkosan bántja, az a fent idézett sorokban világosan benne van.

Ha feltételezzük, hogy a „beavatkozás” a fentiekre korlátozódott, akkor azt kell mondanunk, hogy nem tett különösebb kárt a költeményben. A Tiszának szóló oldalvágás erősen publicisztikus jellegű. Nyilván arra reagál, hogy Tisza ekkoriban közölte Arannyal kapcsolatban lesújtó véleményét a szerelmi költészetről. Hegedüs erősen túloz említett cikkében, mikor az írja, hogy a költemény „eltorzulása Ignotus vétke. . . Adyt megkötötték, opportunizmusból megbénították, megláncolták”. Hiszen csak végig kell olvasni a költeményt, hogy megállapíthassuk, maradt benne bőven olyan részlet, melyben Ady gyilkosabban, mert mélyebb igazsággal, találóbbs szellemességgel bántja Tiszát. Gondoljunk csak az ilyen sorokra: „De hadd viselje

gondunk csak tovább /Elhívott táltos, bölcs, nagy Tisza Pista / S sugárzó népe, az agytalan úr". És ha nem is helyeseljük az ilyen jellegű szerkesztői közbelépést — elvégre Ady a saját számlájára vállalhatta akár az ízléstelenség vádját is a finnyáskodókkal szemben —, azért mégsem tarthatjuk brutális beavatkozásnak vagy éppen opportunizmusnak. Sőt még azt is megkockáztatjuk, hogy ha Ady nem ismerte volna el maga is, hogy az idézett szakasz nem a legjobban sikerült, minden bizonnyal meg se változtatta volna. Ahogyan nem változtatott az ugyancsak megjelölt alábbi sorokon:

S ha Margita egyszer szárnyat csüggeszt,
Majd az menjen utána, kire vágyik
S addig hagyjunk szabad-utat a vágynak
S minden becsületes, magyar zsványnak.

Bonyolultabb a helyzet a Molnár-ügyben történt beavatkozással. Itt Ady Molnárnak csakugyan azt az oldalát vette célba, mely a legsebezhetőbb volt: konzervativizmusát és karrierizmusát. Mert Pikler Ady értelmezésében a progressziót, Beöthy Zsolt és Concha Győző pedig a maradiságot, a vaskalaposságot jelképezi. Ady nem tartotta Molnárt jelentéktelen senkinek, mint Király István gondolja; ha ilyen könnyen elintézhette volna, nem foglalkoztatta volna olyan élénken később is a Molnár-probléma. Nem is a sikereit irigyelte, mint azt a korabeli köztudat cinkosan összekacsintva tudni vélte. A modernség álarcában tetszelgő, de lényegében kitaposott úton járó, konzervatív sikerembert nem szerette benne. S ezt látszik megerősíteni a Margita első fogalmazványa is. Ugyanígy látta Molnárt erre az időszakra visszatekintve Lukács György is: „Molnár, bár belsőleg soha semmi köze nem volt a fellépése idejében megújuló magyar irodalomhoz, mégis egy ideig a »modernség« bélyegével ellátva szerepelt. Ez nemcsak a modernség Mitläufereinek adott kényelmes alibit az ő élvezésére, de a konzervatív kritikusoknak és olvasóknak a dolgok élvezésén kívül még azt az elégtételt is megszerezte, hogy ők »igazságosak«, hogy »méltányolják a moderneket is, ha azok igazán tehetségesek.«”⁴

Hogy ez mennyire így igaz, azt a korabeli lapokból pontosan dokumentálhatjuk. Az *ördög* turini sikere után a Magyar Színpadi Szerzők Egyesületében díszlakomán ünneplik Molnárt. Az ünnepi szónokok többek közt Rákosi Jenő és Herczeg Ferenc. Ábrányi Emil, aki ugyanebben az időben a Kisfaludy Társaság ülésén felolvasott versében Gyulaival szeretné megkorbácsoltatni a moderneket, a „hazát, hitet gyalázó csöcseléket”, ugyancsak az Ábrányi Emil ódával köszönti Molnár Ferencet. Rákosi Jenő pedig éppen a modernekek

⁴ LUKÁCS GY.: *Magyar irodalom — Magyar kultúra* — Gondolat 1970. 144.

ellenben játssza ki Molnárt pohárköszöntőjében: „Azt hitte, hogy itt szentől-szembe kerül azzal a fiatal írói generációval, amely erős kézzel döngtet a régi falakat. Ebben a feltevéseben csalatkozott. Pedig szerette volna nekik megmondani, hogy az a világ, amely értéket képvisel, soha sem múlik el. Új világ is csak úgy állhat meg, ha értéket képvisel. Molnár Ferenc művében van érték, és azért aratott sikert. Másik oka a sikerének az, hogy – hiába tagadjuk – munkáján rajta van a géniusz bélyege.”⁵

De maguk közé tartozónak érezték Molnárt a *Nyugat* hangadói is. A *Nyugat* égisze alatt 1908-ban szerveződő Magyar Irodalmi Társaság vezetésében is előkelő szerepet szántak neki.⁶ Mikor pedig Ady 1911-ben bejelenti Osvátnak, hogy Molnárról szeretne írni, szinte félve-magyarázkodva teszi hozzá: „Nagyon mást írnék, mint eddig írtak, de nagyon elismerőt sok kítüntető gáncsolással. Üzend meg . . . van-e az ellen kifogásod.”⁷

A Molnárról szóló strófa átírása valóban módosított tehát valamelyest, ha nem is a költemény lényegén, de az egyik kulcsszereplő figuráján: elködösítette, általánosságokba oldotta szét a férj konkrét arcvonásait. (Még az eredetiben ironikusan használt *világhírű* jelzőt is átírta *nevezetesre*, nehogy egyetlen jelző is árulkodóvá váljék.) Ebből a jellegtelenségből csak a figura modelljére gondolva emelhetette ki Király István a „sikerleszedő” ellenszenves tulajdonságát, s ha ezzel jogosan állította is szembe a költemény hőseit, azt már túlzottnak és erőltetettnek érzem, hogy a sikertelenséget, mint külön, sőt központi érzéstömböt elemzi ki a költeményből.

A siker valóban nem kritériuma a jó ügynek és a jó ügyért küzdő egyén értékének, de a sikerről való eleve lemondást sohasem eszményítette Ady. Azzal, hogy Király ilyen nagy hangsúlyt ad a lemondás, a nem-teljesülés szépségének, heroizmusának, *akaratlanul* is azt sugalmazza, hogy a poéma másik síkján párhuzamosan felvillantott történelmi tablóból kirajzolódó új Magyarország álma ugyanúgy elérhetetlen, teljesülhetetlen vágykép maradhat csak, mint az ideális nő birtoklása. Pedig Ady Margitában sem az elérhetetlenséget eszményíti, hanem az élni akarást. Ha van a költeménynek egyáltalán epikai cselekvés magja, akkor az éppen a hősnőnek az egészet előre hajtó, minduntalan makacsul visszatérő elhatározása: az élni akarás. Az egész „verses históriának” Ady maga adta ezt a hangsúlyos címet a *Nyugatban: Margita élni akar*. És ez az élni akarás vetül rá Margita

⁵ Magyar Hírlap 1908. jan. 28.

⁶ VÖ. VEZÉR E.: *Perújítás a duk-duk ügyben*. – It. 1972/4. 737.

⁷ ADY levele OSVÁTNAK 1910. nov. 26. PIM kéziratár A 208/32.

szimbolikus alakján keresztül a költemény történelmi-társadalmi szövetére is („De az bizonyos, hogy élni akar / Mint zsidó hősnőm jelképezi szépen”). Még akkor is, ha a csüggedés, a lemondás gloriifikálása is megjelenik a versben, mint Ady érzelmi-hangulati hullámzásának sajátos dialektikája („Boldogok az elfáradt Krisztusok. . .”). Végül is a mindig, minden bukáson, sikertelenségen keresztül csak magasabbra emelkedő elszántság az uralkodó szólam a költeményben.

Mikor Margita élni-akarón
Tölt beggyel, bátran az Életnek vágott,
Hiteink itthon magasakra nőttek,
Akarva, tiltva, de megszentelődtek.

Kétségtelen, hogy ugyanakkor benne van a gőgös-fölényes rezignáltság is a sikerrel szemben. Ám ez éppen a cselekvő ember rezignáltsága, akit a sikertelenség letör, de akinek a letörtség sohasem válik kizárólagos érzésévé.

Jól látja saját értelmezésének veszélyét Király István, amikor azt is megírja, hogy „képi síkon egyé forrt egymással Margita neve s a legkiéleztettebb cselekvés-forma: a küzdelem, a harc”, vagy mikor hozzáteszi, hogy „az egyéni sikertelenség, a szubjektív távlat hiánya nem ontologizálódott”.

Király elemzése ott remekel, mikor a fölébe kerülés költői kifejező eszközeként a pátosz és az irónia kettősségére mutat rá rendkívül meggyőzően, sok-sok szövegpéldával bizonyítva. (Sajnos, került ezek közé egy elírás is, mely Földessy közlése óta kísért a Margita szövegében és a Magyar Klasszikusok kiadásába is belopta magát: „. . . de én az alkut / Két kézzel adnák, még akkor is kérem” – helyesen a *Nyugat* szövege szerint, melyet a kézirat is megerősít: „. . . még akkor *se* kérem”). Megjegyzésünk nem a filológiai pontosság kedvéért, hanem azért kíváncszott ide, mert a szöveg bizonyíték-jellege éppen az elírásból fakadt.) Ha a pátosz és irónia kettősségének erre a valóban lényeges mozzanatára figyelve, a sikertelenség lélektani motívumának túlhangsúlyozását munkahipotézisnek fogom fel, akkor még előbb említett ellenvetésem is súlytalanná válik. Rendkívül fontosnak érzem ugyanis e két ellentétes érzelmi-gondolati elem együttes jelenlétének, egymásra hatásának, egymásrautaltságának kitűnő megfigyelését nemcsak a Margitára, hanem Ady költészetének egészére vonatkoztatva is. Ez érteti meg például a muszáj-Herkuleség emberileg-költőileg oly hiteles, tömörségében szinte páratlan önjellemzésének telitalátatát.

Király István elemzése olyasvalamire is ráirányítja figyelmünket, amire mindeddig nem fordítottunk elég gondot: az iróniának behatóbb vizsgálatára Ady lírájában; pedig az újságíró Adynak ez egyik legerősebb oldala, és költészetének is, különösen *Az Illés*

szekeréntől fogva, jól megfigyelhető gondolati-stiláris sajáttsága (helyenként még a groteszkbe is átcsapva). Sok új összefüggés feltárását, sok régi esztétikai ítélet módosítását tenné lehetővé, ha a pátosz és ironia viszonyának rendszeres vizsgálatát is végigvinnénk Ady költészetén. Úgy vélem, erre is ösztönzést adott Király István Margita-tanulmánya.

VEZÉR ERZSÉBET